

Ada Lawley's

Category: Kitapcy, Zenan şahsyýetler

написано kitapcy | 23 января, 2025

Ada Lawley ADA LAWLEY'S

kitapcy.ru

Dünýä belli iňlis şahyry Jorj Baýronyň we Izabella Milbenkanyň az salymlyk dowam eden nikasyndan doglan ýeke-täk gyzy Awgusta Ada King 1815-nji ýylyň 10-njy dekabrynda dünýä inende oña Awgusta Ada Baýron ady berilýär, emma kakasy onuň diňe Ada adynyň tutulmagyny makul hasaplapyrdyr.

Ada heniz bir aýlyk bäbbekä ejesi Lord Baýron bilen aýrylyşýar. Lord Baýron Angliýany terk edip, uzak wagtlap Ýewropa syýahata çykýar we gyzy bilen hiç hili gyzyklanmaýar. Şahyr sag aýagynyň kemisligi zerarly çagalygyndan bäri psihologik násazlyklary başdan geçirilensoň, Şweýsariýada we Gresiýa-da derdi hasam gozgaýar. Munuňam üstesine «ite bir sümek bergisi» bolan Baýron Gresiýada aradan çykýar. Adanyň şol wagt ýaňy dokuz ýaşy dolupdy.

Izabella Milbenka gyzynyň matematika we logika bolan aýratyn zehininiň bardygyny duýup, onuň gelejekde progressiw adamlaryň biri bolup ýetişmegi üçin enelik aladasyny gaýgyrmandyr. Ol Uilýam Frend, Uilýam King, Meri Somerwill ýaly XIX asyryň iň meşhur alymlarynyň elinde matematika we ylymyň beýleki ugurlary boýunça bilim alypdyr. Onuň iň soňky mugallymlarynyň biri-de matematikaçy we logikaçy alym Ogastes de Morgandyr. Heniz 13 ýaşly gyzjagazka uçýan enjam ýasap, onuň momental hasaplaryny işläp çykaran Ada 17 ýaşyny dolduranda eýýäm matematikadan töweregini haýrana goýýan ukyplary görkezipdir. Ylymyň matematika ugruna ömrüni bagış edenem bolsa, belli fizikaçy Çarłz Uitston, ýazyjy Çarłz Dikkens, elektrohimiyanyň atasy hasaplanýan Maýkl Faradeý ýaly öñdebaryjy adamlar bilen dostluklu gatnaşyklary saklapdyr.

On dokuz ýasanda arostokrat Uilýam Kinge durmuşa çykýar. 1838-nji ýylda King Lawleýsiň gersogy bolanam bolsa, bu derejä köplenç Ada Lawleýs mynasyp görlüpdir. Ada üç çaga dogransoň, belli bir wagta çenli mayematikadan uzaklaşýar.

1843-nji ýylda halypasy Meri Somerwill ony kompýuteriň düýbüni tutujylardan bolan Kembriž uniwersitetiniň matematika professory Çarłz Bebbij bilen tanyşdyrýar. Bu tanyşlyk onuň ylmy karýerasynda düýpli öwrülişik sepgidi bolýar.

Bebbij şol wagta çenli amala aşyrmagyň hemise arzuwynda gezen äpet hasaplaýy enjamlary baradaky tamamlanmadık taslamalary bilen meşhurlyk gazanypdy.

Lawleýsiň hem edil Bebbijiňki ýaly geňsi hüý-häsiýetleri bolupdyr. Biri-biri bilen jyny jyňkyryşan alymyň Ada Lawleýs bilen dostlugu ömürbaky dowam edipdir. Bebbij ony häsiýetlendirende «Ol Jadygöý, jadygöylük tilsimini ylymyň iň bir kesgitli ugruna aralaşdyrdy we birnäçe erkek adamyň bäs gelip biljek güýji bilen dolap aldy» diýip, 1843-nji ýylda bolsa «Eger başarsaňyz bu dünýäni, dünýäniň dertlerini we birnäçe şarlatanlary ýatdan çykaryň. Bu ýalançyda sanlaryň jadygöý aýalyndan başga hemme zat wagtlaýyn...» diýip ýazypdir.

Ada Lawleýs Bebbijiň ilkinji bolup taýýarlan uzyn hasaplamalary ýalňyssyz işläp çykárýan «Fark» hasaplaýy enjamynyň esasynda «Analitik» atly täze taslamanyň üstünde işleýär. Deşik kartly işe giriziji ulgamly, differans motorynyň çarh goşulyp birleşdirilen geňsi «Analitik» enjamynyň işleýisi Lawleýsiň özünü-de haýrana goýýar. Bu enjam bug ýa-da el bilen işledilýän çarh bilen işledilip, diňe

hasaplamalary däl, eýsem başga çylşyrymly işleri-de ýerine ýetirip bilmäge ukyplydy. Enjam zerur halatynda ýerine ýetirilen şol bir işi gaýtalamak üçin yza dolap, makullayjy we funksiýalary ýerine ýetirip bilyärdi, hatda onuň özuniň ady-da bardy. Bu enjam hiç wagt öndürilmedigem bolsa, onuň taslamasy häzirkizaman kompýuterleriniň binýady bolup hyzmat edipdir.

Ada Lawleýs italiýaly matematikaçy Luiji Federiko Menabreanyň «Analitik» enjamý hakyndaky makalasyny Angliýada çap etdirmek üçin iňlis diline terjime edipdir. Bebbij Lawleýsiň terjime eden makalasy diyeň ýarapdyr. Ol öz bellikleriniňem makala goşulmagyny haýyış edipdir. Bellijiň bellikleri bilen göwrümi üç esse ulalan makalada hasaplaýış usullaryndan söz açylypdyr. Bebbijiň «Analitik» enjamynyň hasaplaýjysy» makalasyna ýazan ilkinji algoritmi häzirkizaman kompýuterleriň ýazuw funksiýasynyň binýady hasaplanýar.

Makala#@ asyl nusgasynadan üç esse ululukda bolup, saz çalma, simwollaryň el bilen ýerine ýetirilmegi, enjamý potansial funksiýalary ýaly gelejekde gazanyljak ösüşler öñden görjilik bilen aýdylýar.

Bebbijiň we onuň kömekçileriniň öñ hem bu enjam üçin taslama programmalary işläp taýýarlandygyna garamazdan, Lawleýsiň taýýarlan wersiyasy has jikme-jikligi we has artykmaçlygy bilen tapawutlanýar. Hüt şonuň üçinem Ada ilkinji komýuter programmisti hasaplanýar. Bebbij Ada Lawleýsiň hasaplaýy enjamý bilen orta goýan özboluşly oýlap tapyşyna we matematiki ukybyna «telpek» goýupdyr.

Enjamý ýerine ýetirjek her bir işi üçin dürli-dürli maglumatlardyr sanlar görkezilmelidi. Ada Lawleýs sanlary, harplary we simwollary aňladýan kodlary işläp taýýarlaýar. Kompýuter tehnologiyasynda yza öwrülmeye («loop», «cycle») funksiýasy kompýuter programmalarynyň aýrylmaz bölegidir. Yza öwrülmeleriň teoretiki binýadyny we bulary «Analitik» enjamý bilen ýerine ýetirmegiň usullaryny-da Ada Lawleýs işläp düzüpdir. Şol sanda «Analitik» enjamý «Bernoulli» sanlaryny hasaplaýy funksiýasyny döredip ilkinji algoritmiň düýbüni tutupdyr.

Alymlaryň käbiri Ada Lawleýsiň kompýuter ylmyna goşan goşantlarynyň gereginden artyk çısırılıyändigini öñe sürüär we Bebbijiň kömegini bilen algoritmleri ýazan bolmaly diýip çaklaýar. Emma Bebbij öz ýatlamalarynda «Men Ada käbir maslahatlary berdim. Oňa wagty tygşytlamak üçin «Bernoulli»

sanlarynyň hasaplanышы baradaky pikirlerimi ýazdym. Ыне Ada maňa ýazan hatlarynda meniň gödek ýalňyşlyklarymy subut etdi» diýip Lawleýsiň özünden has önde bolandygyna ünsi çekýär.

Ada Lawleýs çagalygyndan bări ýarawsyzlygy, hroniki kelleagyrysy bolupdyr. Munuňam üstesine 15 ýasynda ysmaň bolup, bir ýıldan soň zordan ýöräp başlapdyr. Gynansak-da, ol 1852-nji ýylда, bary-ýogy 36 ýaşyndaka rak keselinden aýňalybilmän aradan çykypdyr.

Ada Lawleýs Angliýada tä 1832-nji ýyla čenli aýal-gyzlaryň ylmy ýygnanşyklara gatnaşmaga rugsat berilmedik we ylmy makalalar bilen çykyş etmegiň hyýaly arzuwlygyna galan döwründe özuniň aýaldygyny bildirmejek bolup adynyň diňe baş harplaryny (A.A.B.) ulanyp kompýuter baradaky makalasyny ylmy žurnallaryň birinde çap etdiren ilkinji zenandyr.

Ada Lawleýsiň hormatyna onuň adyny ebedileşdirmek maksady bilen ilkinji programmireýji dilleriň birine «Ada» ady berildi. Her ýylyň oktýabr aýynyň ikinji penşenbesi bolsa «Ada Lawleýsiň günü» hökmünde bütindünýä aýal-gyzlarynyň ylymda, tehnologiyada, inženerçilik ugrunda we matematikada gazanan üstünlikleriniň bellenýän gününe öwrüldi.

Çarlz Bebbij pul ýetmezçiliği sebäpli «Analitik» enjamyny doly tamamlap bilmedigem bolsa, 1900-njy ýyllarda onuň «Fark» enjamynyň esasynda häzire čenli Londonyň Ylym muzeýinde saklanylyp gelinýän «Fark» enjamы ýasaldy. Ada Lawleýsiň kompýuter ylmyna goşan goşantlary 1950-nji ýyllara čenli öwrenilmän gelindi.

1953-nji ýylда B.W.Bowden Ada Lawleýsiň ýazgylaryny we ylmy işlerini çap etdirdi. Netijede ilkinji kompýuter programmistiniň Ada Lawleýsdigi mälim boldy.

Ylym dünýäsinde mynasyp ornumy eýelän Lawleýsiň hormatyna 1979-njy ýylда ABŞ-nyň Goranmak ministrligi «ADA» atly programma dilini işläp düzdi. Bu dil biziň günlerimizde-de ulanylyp gelinýär.

1998-nji ýıldan bări ýylyň-ýylyna Angiýanyň Kompýuter jemgyýeti (British Computer Society) Ada Lawleýs adyndaky medaly mynasyp eýelerine gowşuryp gelýär.

2008-nji ýylда kompýuter ugrundan okaýan zenan talyplar üçin Lawleýsiň adyny göterýän ýyllyk bäsleşik ýola goýuldy. Angliýada zenan talyplaryň okaýan Lawleýs kolleži-de (BCS Women Lovelace Colloquium) onuň adyny göterýär.

Internet maglumatlatlary esasynda taýýarlandy. Zenan

şahsyéyetler